

Др Драгослав Јанковић: ИСТОРИЈСКО РАЗМАТРАЊЕ ПОВОДОМ АМАНДМАНА XXXII

Ја бих хтео да кажем нешто у вези или поводом „фамозног“ амандмана XXXII, јер ми се његова садржина чини карактеристичном за дух и циљеве читаве актуелне уставне промене у нас.

Иако до сада нигде није објављено ко је био иницијатор (предлагач) овог амандмана, ни који су били мотиви предлагача односно уставне комисије, — ипак се из накнадних изјава, говора на конференцијама, посебно из живог залагања и инсистирања хрватских политичара, може претпоставити с много сигурности: (1) да су представници Хрватске били предлагачи поступка усаглашавања република у одлукама федерације, и (2) да су њихови мотиви за тражење тзв. „права вета“ били: бојазан од мајоризације и хегемоније — разуме се српске нације као најбројније; неповерење у ефикасност других путева и средстава; тежња да се обезбеди не само што потпунија национална равноправност, него и што је могуће већа самосталност, независност и државна сувереност.

Као историчар могу вам рећи да су бојазни од мајоризације и те тежње за што већом самосталношћу и државном независношћу мада у оквирума југословенске политичке заједнице, — у хрватској политичкој историји веома давнашње.

Још од почетка првог светског рата, када је стварно отпочео рад на образовању прве заједничке југословенске државе, хрватски политичари који су у тој акцији били ангажовани, изражавали су бојазан од ступања у такву заједничку државу. Изражавали су — разуме се, онако и онолико колико им је тада било могуће — бојазан од мајоризације и хегемоније Срба у заједничкој држави. Не једанпут су се Сушило и Трумбић, два најистакнутија хрватска политичара тог времена, међусобно вајкали, тада још само између четири зида, да ће Срби са својим ортодоксним ексклузивизмом завести своју хегемонију у будућој заједничкој држави, да ће настојати да све посрбе, као што су то већ учинили и чине с Македонцима, итд. — На Крфској конференцији 1917. године Трумбић се ипак усудио да предложи да се југословенски устав донесе квалификованом већином, и то не само бројном, него и „племенском“ (тј. националном), да би се спречила мајоризација над Хрватима.

Треба рећи да те сталне бојазни хрватских политичара, у оно време и у оним условима никако нису биле без основа. Спољна, национална политика Србије — и то не само Пашићева политика и политика радикалне странке, него мање-више политика свих грађанских странака Србије — била је званично формулисана као политика ослобођења и уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца; у суштини то је била политика једне, већ више деценија национално ослобођене, буржоаске државе која се, иако још увек мала и сиромашна, налазила, нарочито после 1903 године на линији свог значајног привредног, друштвено-политичког и културног успона; то је била једна нова етапа на њеном путу поступног територијалног ширења (на путу чије су деонице биле повезане, означене годинама 1815, 1833, 1878, 1912—1913). Не увиђајући битну разлику између раније, српске и нове објек-

тивно југословенске националне политике, водећи српски политичари, нарочито владајући радикали, су у току рата 1914—1918. године југословенске народе под Аустро-Угарском стварно третирали као објект (а не субјект) ослобођења и уједињења. При томе се председник српске владе Пашић заносио варљивом унитаристичком надом (у ствари заблудом, — кобном по читав даљи политички развитак у Југославији!) да ће се даљим политичким развитаком постићи национално уједначавање тј. стапање свих Југословена у једну нацију којој ће Срби дати печат слично ономе како је у XIX веку извршено национално уједињење и национално формирање талијанског или немачког народа. (Додајмо овде, између заграда, да смо далеки ехо ове кобне пашићевске унитаристичке заблуде, с истом аргументацијом, тј. с истим неразликовањем ситуације у погледу формирања нација у XIX веку и већ формираних нација у XX веку, имали, на жалост прилике да чујемо и овде у јучерашњој нашој дискусији).

Иако су се за време рата, па и пред сâм крај рата, у време распадања побеђене Аустро-Угарске, налазили у врло неповољном положају, хрватски буржоаски политичари настојали су, колико су могли, да отклоне унитаристичке планове српске владе и да се изборе за политичку равноправност са Србима, Југословенски одбор са српском владом, мада увек средствима углавном само дипломатским, или меморандумима, резолуцијама итд. и т. сл.; не покушавајући никада да ангажују народне масе ни у политичкој ни у оружаном борби на страни Савезника, ни онолико чак колико су то Чеси пред крај рата учинили. Кад се на крају рата указао, како им је изгледало, повољан моменат, Трумбић је успео да Женевска конференција о уједињењу новембра 1918. прими једно решење, додуше привремено, које је предвиђало дуалистичку конфедерацију, „једну накараду од Министарства каквог нигде никад није било“, како је то решење назвао Стојан Протић.

И у периоду између два светска рата, водећи политички људи Хрватске, борећи се против унитаризма и српске хегемоније, полазили су у ствари вазда са позиција буржоаског, хрватског национализма (између осталог, на пример, с одрженим претензијама на Босну). Ваља исто тако приметити — јер је то карактеристично — да су политички представници Хрватске вазда за хегемонизам оптуживали, не појединце, или политичке групе или друштвене слојеве у Србији, него цео српски народ као кривца за сва зла, не признајући ништа позитивно у заједничкој држави (иако су, као што је познато, у том злом рађењу учествовали, не један и не мало, и њихови политичари).

Говорим о хрватским грађанским политичарима зато што се национално питање у Југославији сводио стварно пре свега на тзв. хрватско питање, које се провлачи као црвена нит кроз читаву политичку историју Југославије. — Ипак при томе свакако треба уочити значајну чињеницу да сви главни политички фактори Хрватске (изузимајући крајњу десницу, франковце и, касније, усташе) *никада* нису у својим захтевима за решење хрватског питања ишли до захтева за сепарацијом, одвајањем од Југославије. Они су вазда тражили што је могуће већу самосталност и

своју државну независност, али увек у оквирима, границама Југославије. Још је Трумбић у току првог рата одлучно иступио против талијанских планова о стварању самосталне хрватске државе, наводећи као разлоге против тога: (1) немогућност да се повуку државне границе због етнички измешаног становништва, (2) опасност од сталних сукоба и борби две суседне братске (можда баш и зато што су братске) државе — Хрватске и Србије, (3) опасност од територијалних претензија и апетита суседа или великих сила. (Морам признати да ми никада није било јасно, а и данас ми то није, како се, у области државног а не међународног права, може то двоје постићи и помирити: потпуна самосталност и сувереност делова и истовремено постојање једне целине).

У другом светском рату, у народноослободилачкој борби српски народ је својим учешћем у борби и жртвама платио и преплатио дугове „своје“ буржоазије, и као што је недавно речено, српски су се комунисти у свом највећем делу одавно отресли хипотеке буржоаске велико-српске прошлости, те нема места ни потреба за било каквим објашњењима или правдањима у том погледу.

Откуда се онда сада поново јавља неповерење, бојазан од националне неравноправности, од хегемоније итд. (а те су бојазни, очигледно, кумовале и приликом доношења ових амандмана, посебно ХХХИИ)? Откуда да на површину у националном питању Југославије опет избије као главни, као и некада, српско-хрватски спор, тј. као „хрватско“, а данас све више, „српско“ питање? (Усвајам гледиште, јуче изнето, секретара СК Савеза комуниста Србије, да је то, политички гледано, врло штетно, јер негира тековине наше револуције у националном питању, јер привлачи непозване арбитра, итд.; али, на жалост, то је, изгледа ми, *стварност*). Откуда да се грешке заједнички учињене после рата, уколико их је било, пребацују на национални терен и ту траже решења? (Ја сам, на жалост, ланк у економској науци и не знам колика је тежина аргумената и приговора о експлоатацији Хрватске путем банака, реекспортних предузећа итд., па би можда добро било ако би нам наше колеге економисти нешто више рекли о томе).

Оно, међутим, што знам и оно што видим јесте: да се национализам у нас шири, готово као епидемија, и то не од јуче већ има прилично времена, и пре амандмана. При том он се јавља све мање у ординарним облицима (као директно потцењивање других нација а преувеличавање, улепшавање своје) мада и тога, таквог национализма још увек има. Колико јуче и, на жалост овде, у једном националистичком иступању — аветињском и наказном, какво је свако националистичко иступање, па било да потиче од Хрвата, Срба или било ког другог — чули смо и „аргументе“ који у ствари представљају тешко националистичко фалсификовање историје. Као, на пример, тврђење да је српски народ „великодушно одбацио Лондонски пакт који му је нудио могућност стварања Велике Србије“. Лондонски пакт од 26. априла 1915 — то зна свако — био је тајни уговор између Италије и савезничких сила о уступању Италији, између осталих територија, Далмације и Истре да би се Италија придобила да уђе у рат на стра-

ни Антанте. Србији не само да том приликом није нуђена Велика Србија, него није била уопште ни обавештена. Међутим, пола године раније, септембра 1914, под великим притиском Савезника на Србију да влада Србије уступи Бугарској Македонију (не би ли се она, тј. Бугарска одлучила да и она приђе Савезницима), српска влада је поставила захтев да јој силе Антанте обезбеде све југословенске крајеве у Аустро-Угарској, да би створила једну велику државу свих Срба, свих Хрвата и свих Словенаца; другим речима, српска влада је као компензацију за Македонију, коју је требало да изгуби, тражила од Савезника да јој обезбеде Хрватску, Словенију и друге југословенске покрајине Аустро-Угарске, као накнаду. Према томе, историјска истина је сасвим супротна од тврђења које смо јуче чули: нити је Србија „великодушно“ (!) одбила Лондонски пакт нити јој је њиме и том приликом нуђена Велика Србија, већ је српска влада, и раније а и касније, тражила од савезника стварање не Велике Србије већ велике Југославије. — Национализам, међутим, добија данас врло различите, каткад и врло перфидне видове. Великом броју питања, и кад она то стварно нису, даје се национални карактер, или се, тачније, користе за распиривање националних супротности. Једном формулару за попис становништва, који се могао и морао расправити директном интервенцијом у Заводу за статистику, дат је карактер смишљене завере унитаристичких великосрпских снага. Критика лоших поступака или иступања једне или неколико личности проглашава се малтене за увреду нације итд. итсл. Узајамне оптужбе се гомилају (своје грешке се при томе прећуткују, код других тражи длака у јајету); узајамно неповерење расте.

Откуда то повампирење национализма, који је увек био углавном буржоаска ствар, данас у нас, у нашем друштву у коме је буржоазија већ давно обезвлашћена? Није ли, можда, политичка бирократија у нас, захваљујући нашој привредној и друштвеној неразвијености и користећи ту неразвијеност, и поред свих покушаја да се сузбије и поред свих говора о самоуправљању, постала опет тако јака да је преузела функције и методе буржоазије? При томе не губим из вида противречности реалних интереса којима се национализам храни. Исто тако не заборавам ни околност да национални антагонизми, који су и раније постојали, у условима демократизације постају видљивији.

Ако можда очекујете од мене неки закључак или предлог, ја бих, пре свега, у погледу амандмана ХХХII поводом кога сам и узео реч, рекао да би се он могао и морао преиначити можда у смислу предлога који је већ дао наш колега Ј. Борђевић, тако да се национална равноправност не повреди а да се ипак обезбеди неопходна ефикасност одлучивања у федерацији.

Али, као главно, мислим да треба учинити све да се још у већој мери обезбеди стварна национална равноправност и да се онемогући коришћење туђег рада, — ако се и уколико се то уставним одредбама може обезбедити. А као најважније: предузети знатно одлучније, радикалније мере за јачање стварног самоуправљања, а то значи за дебирократизацију и стварну демократизацију нашег политичког живота, — мада мислим да ни то није никакав чаробни штапић који би коначно скинуо с дневног реда наше национално питање, — али би га свакако ублажио и боље каналисао.